

SEVİNC RUIŇTAN

t.e.n., Bakı Dövlət Universitetinin müəllimi

e-mail: seva6611@rambler.ru

**MÜSTƏQILLIK ILLƏRİNDƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
İLƏ ÖZBƏKİSTAN ARASINDA MÜNASİBƏTLƏR¹****Açar sözlər:** Azərbaycan, Özbəkistan, müstəqillik, beynəlxalq münasibətlər, əməkdaşlıq**Ключевые слова:** Азербайджан, Узбекистан, независимость, международные отношения, сотрудничество**Keywords:** Azerbaijan, Uzbekistan, independence, international relations, cooperation

Azərbaycanın Mərkəzi Asiya bölgəsində özünəməxsus çəkisi olan Özbəkistan Respublikası ilə siyasi əlaqələri xüsusi maraq doğuran əlaqələr olması ilə diqqəti cəlb edir. Belə ki, müstəqilliyin ilk illərində Özbəkistanla əlaqələrdə bir sıra hallarda mövcud olmuş narazılıq və qarşılıqlı ittihamlar dövlətlərarası münasibətlərdə gərginlik yaratmış, bu isə öz növbəsində az qala qarşılıqlı münasibətlərin tamamilə pozulmasına gətirib çıxarmışdı. Düzdür, sonrakı mərhələlərdə dövlətlər bu münasibətlərin normallaşmasına və əvvəlki səviyyədən daha çox inkişafına nail ola bildiylər. Lakin buna baxmayaraq, indinin özündə də Azərbaycan-Özbəkistan qarşılıqlı münasibətlərinin göstərilən dövrü haqqında ya danışılır, ya da yalnız Azərbaycan tərəfin günahı, yaxud səriştəsizliyi üzündən münasibətlərdə əsassız gərginlik yaradıldığı qeyd edilir (1).

Azərbaycanla Özbəkistan arasında birbaşa qarşılıqlı əlaqələrin qurulması hər iki respublikanın hələ SSRİ-nin tərkibində olduğu vaxta təsadüf edir. Bu məqsədlə 1990-cı ilin oktyabrında Azərbaycan nümayəndə heyətinin Daşkənd şəhərinə rəsmi səfəri olmuşdu. Səfər zamanı 1991-1995-ci illər və sonrakı perspektiv üçün Azərbaycan SSR ilə Özbəkistan SSR arasında iqtisadi, elmi-texniki və mədəni əməkdaşlıq haqqında hökumətlərarası saziş imzalanmışdı. Saziş Azərbaycanla Özbəkistan arasında iki müttəfiq respublikanın suverenliyi və qarşılıqlı fayda götürməsi prinsiplərinə əsaslanan ikitərəfli əlaqələrin yeni keyfiyyətə keçdiyindən xəbər verirdi.

Müstəqilliklərini elan etdikləri gündən keçmiş SSRİ respublikalarının hər birinin siyasi əlaqələr tarixində yeni mərhələ başlandı, xarici siyasət fəaliyyətlərində yeni istiqamətlər müəyyənləşdirildi. Bu baxımdan, göstərilən dövrdə Azərbaycan Respublikasının xarici siyasət fəaliyyətində Mərkəzi Asiya dövlətləri sırasında Özbəkistanla əlaqələrin özünəməxsus yeri olmuşdur.

Azərbaycanla Özbəkistan arasında əlaqələr 2 tərəfli və çoxtərəfli qaydada, müxtəlif forma və vasitələrdən istifadə etməklə həyata keçirilir. İki dövlət arasında qarşılıqlı əlaqələr dövlət və hökumət nümayəndələrinin qarşılıqlı səfərləri, müxtəlif beynəlxalq və məhəlli təşkilatlar çərçivəsində görüşlər, telefon danışqları, nota mübadiləsi, səfirlik və konsulluq səviyyəli əlaqələr və s. formalarda həyata keçirilir. Müstəqilliyimizi elan etdiyimiz gündən bu qədər Azərbaycan və Özbəkistan Respublikaları arasında Prezidentlər səviyyəsində 5 görüş keçirilib (2). Hadisələri əvvəldən izləsək fikrimcə daha maraqlı olar.

1991-ci il oktyabr ayının 18-də “Müstəqillik haqqında Konstitusiyaya Aktı”nı qəbul edən Azərbaycan Respublikası nümayəndə heyətinin ilk rəsmi səfəri oktyabr ayının 19-da məhz Daşkənd şəhərinə olmuşdu. Danışqlar zamanı ölkələrin siyasi və iqtisadi həyatlarının əsas problemləri barədə mövqelərinin bir olduğu təsdiq edilmiş, bildirilmişdi ki, Azərbaycanla Özbəkistan arasında dərin tarixi kökləri olan münasibətlər cəmiyyətin inkişafının son dərəcə mürəkkəb olan indiki mərhələsində daha da möhkəmlənəcək və dərinləşəcəkdir. Səfər zamanı Azərbaycan Respublikası ilə Özbəkistan

¹ *Hazırkı məqalə müəllifin 2009-cu ilin dekabr ayında Azərbaycan Respublikasının Özbəkistandakı (Daşkənddə) səfirliyinin Azərbaycan diplomatiyasının 90 illik yubileyi münasibətilə təşkil etdiyi konfransda etdiyi məruzənin mətni əsasında hazırlanıb.*

Respublikası arasında dövlətlərarası münasibətlərin prinsipləri haqqında müqavilələr – “Azərbaycan Respublikası ilə Özbəkistan Respublikası arasında dövlətlərarası münasibətlərin prinsipləri haqqında” müqavilə və “Ticarət-iqtisadi əməkdaşlığın prinsipləri haqqında” iki sənəd imzalanmışdı. Sənədlərin imzalanmasından sonra keçirilən mətbuat konfransında respublikaların Prezidentləri bildirmişdilər ki, Azərbaycanla Özbəkistan arasında qarşılıqlı surətdə faydalı siyasi və iqtisadi əlaqələri möhkəmlətmək siyasəti yeritmək əzmindədirlər.

Lakin Azərbaycanla Özbəkistan arasında dövlətlərarası münasibətlərin prinsipləri haqqında imzalanmış bu müqavilələrin taleyi bir qədər müəmmal oldu. Azərbaycanın rəsmi dövlət mətbuatında Respublika Milli Şurasının 1991-ci il dekabr ayının 16-da müqavilələri təsdiq etdiyi barədə məlumat verilmişdi (1). Özbəkistan Prezidenti İslam Kərimovun 1996-cı ilin may ayında Azərbaycana səfəri zamanı isə bu müqavilələrdən birinin (“Azərbaycan Respublikası ilə Özbəkistan Respublikası arasında dövlətlərarası münasibətlərin prinsipləri haqqında” müqavilənin) təsdiqlənmədiyini, digərinin (“Ticarət-iqtisadi əməkdaşlığın prinsipləri haqqında”) ölkələrimiz arasında münasibətləri müəyyənləşdirən yeganə sənəd olduğu bildirildi. Əgər Azərbaycan mətbuatının rəsmi məlumatına inansaq, belə məlum olur ki, müqavilələr Özbəkistan tərəfdən təsdiq olunmamış qalmışdı. Səbəbi isə, yəqin ki, 1992-ci ildə iki dövlət arasında siyasi əlaqələrdə yaranmış gərginlik olmuşdu.

Belə ki, ümumilikdə Azərbaycan Respublikasının xarici siyasət fəaliyyətinin ikinci mərhələsinə aid edilən 1992-ci ilin may ayından 1993-cü ilin iyun ayına qədər olan dövrdə yol verilmiş bir sıra obyektiv və subyektiv səhvlər Özbəkistanla münasibətlərdən də yan keçməmiş, nəticədə dövlətlər arasında yaranmış narazılıqlar, irəli sürülən qarşılıqlı ittihamlar münasibətlərdə soyuqluq yaranmasına gətirib çıxarmışdı. Bu dövrdə Özbəkistanın daxili ictimai-siyasi həyatında baş verən hadisələrə münasibət bildirən Azərbaycan dövlətinin mövqeyi Özbəkistan tərəfindən birmənalı qarşılınmamışdı. Belə narazılıqlar Özbəkistanın Türkiyə ilə münasibətlərində də özünü göstərmişdi. Hətta Özbəkistanın Türkiyədəki səfirliyinin bağlanması, Türkiyədə təhsil alan özbək tələbələrin geri çağırılması haqqında xəbərdarlıqla nəticələnmişdi. Münasibətlər yalnız müəyyən müddətdən sonra qaydaya düşdü.

1993-cü ilin iyun ayından Azərbaycanın xarici siyasət kursunda yeni keyfiyyət dəyişikliyi baş verdi. Və bu dəyişiklik Azərbaycan-Özbəkistan münasibətlərində də özünü göstərdi. 1993-1995-ci illərdə MDB üzvü olan ölkələrin, türk dövlət başçılarının toplantılarında Azərbaycan və Özbəkistan rəhbərlərinin görüşləri keçirilir, münasibətlərin yeni dövrün tələblərinə uyğun səviyyədə qurulmasına cəhd göstərilirdi. Nəticədə, 1995-ci ilin sonlarında (2 oktyabr) Azərbaycanla Özbəkistan arasında tam həcmdə diplomatik əlaqələr yaradıldı.

Səfirlik səviyyəli əlaqələr 1996-cı ildə quruldu. 1996-cı il iyun ayında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qərarı, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə Özbəkistan Respublikasında (Daşkənd şəhərində) Azərbaycan Respublikasının səfirliyi təsis edildi. Həmin il iyun ayının 20-də Aydın Əzimbəyov Azərbaycan Respublikasının Özbəkistanda fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri təyin edildi. Həmin il iyun ayının 19-da Daşkənd şəhərində hər iki dövlət başçısının iştirakı ilə müstəqil Azərbaycanın Mərkəzi Asiyada ilk səfirliyinin rəsmi açılış mərasimi keçirildi. 25 fevral 2005-ci il tarixindən Azərbaycan Respublikasının Özbəkistan Respublikasında səfiri Namiq Abbasovdur. 1998-ci ilin may ayında Özbəkistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasında səfirliyi fəaliyyət göstərir. 2005-ci il 22 fevral tarixindən Özbəkistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasında səfiri İsmatulla Erqəşevdir (Əvvəlki səfir - Əbdüqafur Əbdürəhmanov) (2).

Hal-hazırda Özbəkistan və Azərbaycan Respublikaları arasında ikitərəfli əməkdaşlığın uzunmüddətli strategiyasının yaradılması məqsədi ilə müxtəlif sahələrini əhatə edən 90-a yaxın sənəd imzalanıb. İki ölkə arasında əsas ikitərəfli müqavilə - 26-27 may 1996-cı il tarixlərində Özbəkistan Respublikasının Prezidenti İ.Kərimovun Azərbaycana rəsmi səfəri zamanı imzalanmış “Azərbaycan Respublikası ilə Özbəkistan Respublikası arasında dostluq və əməkdaşlıq haqqında Müqavilə”dir.

Hazırkı dövrdə iki ölkə arasında siyasi münasibətlərdə heç bir problem yoxdur. Özbəkistan-Azərbaycan münasibətləri strateji mahiyyət kəsb edir və hazırda yüksək səviyyədədir. Özbəkistan və

Azərbaycan regional təhlükəsizlik və sabitlik məsələlərində uyğun və ya oxşar mövqeləri və yanaşmaları dəstəkləyir. Daşkəndlə Bakı arasında konstruktiv dialoq qurulub, tərəflər müxtəlif beynəlxalq təşkilatlarda daima bir-birinin mövqeyini müdafiə edirlər. Bu kontekstdə, 2008-ci ilin mart ayında BMT BA-da «Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinin vəziyyəti haqqında» Qətnamə üzrə keçirilən səsvermədə Özbəkistan tərəfinin Azərbaycanın mövqeyini dəstəkləməsini qeyd etmək lazımdır. Həmçinin müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində keçirilən səsvermələrdə, o cümlədən BMT-də və BMT-nin İnsan Haqları üzrə Şurasında rəsmi Bakının Özbəkistan Respublikasına göstərdiyi dəstəyi Daşkənddə yüksək qiymətləndirirlər. Özbəkistan Bakının regionda aparıcı mövqeyini nəzərə alaraq, Azərbaycana yüksək maraq göstərir və ölkələr arasında əməkdaşlığın həm ikitərəfli, həm də beynəlxalq səviyyədə inkişaf etdirilməsinə hazır olduğunu təsdiqləyir. Özbəkistan Respublikasının Azərbaycandakı səfiri İsmatulla Erqəşev bu fikri bir daha təsdiqləyərək qeyd edib ki, Özbəkistan Azərbaycana xüsusi maraq göstərir və dövlətlərarası əməkdaşlığın gələcəkdə daha da möhkəmləndirilməsi naminə çalışmağa hazır olduğunu bildirir.

Xarici siyasət məsələlərində ortaq əməkdaşlıq məsələləri

- Hər iki dövlət mövcud olduqları regionda **sülhün qorunub saxlanmasına** böyük səylər göstərir. Bu baxımdan Azərbaycan tərəfi Özbəkistanın *Mərkəzi Asiyada nüvə silahlarından təcrid olunmuş zonanın* yaradılması təşəbbüsünü dəstəkləyir.

- İstər qonşu, istərsə də uzaq xarici dövlətlərlə **bərabərhüquqlu əməkdaşlığın** həyata keçirilməsi hər iki dövlətin xarici siyasətində prioritet istiqamətlərdən birini təşkil edir.

- Hər iki dövlət başqa dövlətlərin **daxili işlərinə qarışmamaq prinsipinə** əməl etməyin tərəfdarıdır və bunu öz fəaliyyətlərində əyani şəkildə nümayiş etdirirlər. Və fikrimizcə, cox həssas bölgələrdə mövcud olan dövlətlərimiz bütün konfliktli situasiyaların sülh yolu ilə həlli istiqamətində atdıqları addımlara görə regionun digər ölkələrinə nümunə ola bilərlər.

- Qafqaz və Mərkəzi Asiyada regiondakı mürəkkəb problemlərlə bağlı dövlətlərimiz arasında fikir ayrılığı və fərqli mövqe yaranan məsələ mövcud deyil. Bunun nəticəsidir ki, Özbəkistanla Azərbaycanın bütün geosiyasi məsələlərdə yanaşmaları üst-üstə düşür.

- Ətraf mühitin qorunması və ekologiya problemlərinin həlli istiqamətində fəaliyyət haqqında dövlətlərarası razılaşma mövcuddur.

- Hər iki dövlət geniş və açıq beynəlxalq əməkdaşlığa, ticarət-iqtisadi, elmi-texniki və mədəni sahələrdə inteqrasiya proseslərinin dərinləşməsinə tərəfdardır.

- Hazırda yeni perspektivlərimizi xeyli dərəcədə müəyyən edən daha bir məsələ var – bu, Mərkəzi Asiyanı Azərbaycanla birləşdirəcək, Gürcüstan vasitəsilə Qara dəniz sahillərinə çıxacaq kommunikasiyanın açılmasıdır. Müasir dövrdə əlaqələrimizi kommunikasiyalarsız yaşamaq mümkün deyil. Azərbaycan və Özbəkistan Böyük İpək Yolunun bərpası, TRASEKA layihələrində birgə iştirak edirlər.

2004-cü ilin mart ayında Özbəkistana dövlət səfəri zamanı Azərbaycan Prezidenti İ.Əliyev bildirmişdi ki, Azərbaycanın Özbəkistanla əlaqələri Türkmənistan ərazisi vasitəsilə həyata keçirilir və bu istiqamətdə müəyyən problemlər var. Əlbəttə, bu, iki dövlətin arasında iqtisadi əlaqələrə böyük zərər vurmuşdur. Bizim iqtisadi potensialımız güclüdür, ildən ilə artır. İkitərəfli iqtisadi əlaqələr çox sürətlə inkişaf edə bilər. Kommunikasiyanın olmaması, əlbəttə, böyük problemdir. Bu necə həll olunacaq, bunu zaman göstərir. Hər halda, hökumətlərarası komissiya bu məsələyə baxacaq və bizdən asılı olan məsələləri müsbət həll edəcəyik.

Əməkdaşlığımızın daha bir sahəsi ticarət-iqtisadi münasibətlər sahəsidir. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına istinadən 2001-2008-ci illərdə Azərbaycan və Özbəkistan arasında ticarət əlaqələrini nəzərdən keçirək.

Ticarət-iqtisadi münasibətlər (2)
Azərbaycan və Özbəkistan arasında ticarət əlaqələri (mln. ABŞ doll. ilə)

<i>İl</i>	<i>Ticarət dovriyyəsi</i>	<i>İdxal</i>	<i>İxrac</i>	<i>Ticarət saldosu</i>
2001-ci il	9.18 mln.doll.	6.08	3.1	-2.98
2002-ci il	5.2 mln.doll.	1.4	3.8	2.4
2003-cu il	5.2 mln.doll.	1.4	3.8	2.4
2004-cu il	82.5 mln.doll.	79.7	2.8	-76.8
2005-ci il	102.6 mln.doll.	99.8	2.8	-97
2006-cı il	34.2 mln.doll.	27.4	6.8	-21.6
2007-ci il	23.5 mln.doll.	19.1	4.4	-14.7
2008-ci il	25.9 mln.doll.	20.5	5.4	-15.0

Əməkdaşlığımızın daha bir vacib məqamı - Azərbaycan xarici siyasətinin həllini gözləyən ən əsas məsələlərindən birincisi olan Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü və Dağlıq Qarabağ problemi haqqında.

Özbəkistan da əksər digər dövlətlər kimi Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü, sərhədlərinin toxunulmazlığını, münaqişəni sülh yolu ilə həll etməyin tərəfdarı olduğunu bildirməsinə baxmayaraq Ermənistana münasibətdə bir qədər ehtiyatlı hərəkət edir, onun təcavüzkar tərəf kimi adını çəkmir. Mövcud münaqişənin həlli məqsədilə beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində hazırlanmış bəyanat və sənədləri imzalamaqla kifayətlənir. Lakin bununla yanaşı, həm də qeyd edilməlidir ki, Özbəkistan Prezidenti İ.Kərimov bildirir ki, Qarabağ məsələsi həll olunmayana qədər nə Özbəkistanın Ermənistanda, nə də Ermənistanın Özbəkistanda səfirliyi açılmayacaq. Həmçinin Prezident İ.Kərimov 2008-ci ilin sentyabr ayında Bakıya rəsmi səfəri zamanı bir daha Özbəkistanın Dağlıq Qarabağ probleminin sülh yolu ilə həllinin tərəfdarı olduğunu bildirib: “Biz hesab edirik ki, bu münaqişənin həllinin əsas şərtlərindən biri, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi olmalıdır. Mənim fikrimcə, Dağlıq Qarabağ probleminin həllinin Azərbaycan tərəfindən təklif edilən modeli optimal və hər cəhətdən məqbuldur”.

Nəzərdən keçirilən faktlar belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, bəhs olunan dövrdə Azərbaycanın Özbəkistanla siyasi əlaqələri özünəməxsusluğu ilə seçilən əlaqələr olmuşdur. Müəyyən vaxt ərzində münasibətlərdə mövcud olmuş narazılıq və qarşılıqlı ittihamlara baxmayaraq, dövlətlər sonrakı mərhələlərdə bu münasibətlərin normallaşmasına, əvvəlki səviyyədən daha çox inkişafına nail olmuşlar. Hazırda əməkdaşlığın yüksək səviyyədə olduğunu qeyd etməklə yanaşı, bildirmək istərdik ki, əlaqələrimizdə hələ də istifadə olunmamış potensial imkanlar mövcuddur. Və hesab edirik ki, dövlətlərimiz arasında əlaqələri nizamlayan, siyasi, iqtisadi və mədəni münasibətlərin hüquqi əsasını təşkil edən 90-a yaxın protokol və müqavilə gələcəkdə münasibətlərimizin daha da inkişaf etdirilməsinə əlverişli zəmin yarada bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Ruintən S. Azərbaycan türk dövlətləri ilə siyasi əlaqələr sistemində. Bakı, 2005.
- 2.mfa.gov.az – Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin saytı
- 3.mfa.gov.uz – Özbəkistan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin saytı
- 4.Azərbaycan qəzeti.

СЕВИНДЖ РУИНТАН
преподаватель Бакинского Государственного Университета,
кандидат исторических наук
e-mail: seva6611@rambler.ru

ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ И УЗБЕКИСТАНОМ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

После восстановления своей независимости в 1991 году Азербайджанская Республика начало проводить самостоятельную внешнюю политику, устанавливать двухсторонние и многосторонние отношения с другими мировыми государствами. Одним из особых мест во взаимоотношениях Азербайджанской Республики занимал Узбекистан. Взаимоотношения Азербайджана с Узбекистаном отличается своеобразием. На данный момент между двумя государствами нет никаких противоречий, наоборот их объединяет много общего.

SEVINJ RUINTAN
teacher of Baku State University,
candidate of history science
e-mail: seva6611@rambler.ru

RELATIONS BETWEEN THE AZERBAIJAN REPUBLIC AND UZBEKISTAN IN INDEPENDENCE

After restoration of the independence in 1991 the Azerbaijan Republic has started to spend independent foreign policy, to establish the bilateral and multilateral connation with other world states. With one of special places in mutual relations of the Azerbaijan Republic occupied Uzbekistan. Mutual relations of Azerbaijan with Uzbekistan differs an originality. At present between two states there are no contradictions, on the contrary they are united much in common.

Rəyçilər: t.e.n.G.B.Useynova, t.e.d.R.C.Süleymanov
Bakı Dövlət Universiteti Türk və Qafqaz xalqları tarixi kafedrasının 15 sentyabr 2010-cu il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür. (protokol №1)